

ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ ПОВСТАНЦІВ УПА

Розглянуто питання виникнення та розповсюдження українських повстанських пісень періоду Другої світової війни. Акцентовано увагу на визначенні ролі відомих українських поетів у вихованні патріотизму повстанців та спонуканні народних творців до створення повстанського фольклору, який відповідав духові часу та відображав драматизм боротьби за незалежність України.

Рассмотрен вопрос возникновения и распространения украинских повстанческих песен периода Второй мировой войны. Акцентировано внимание на определении роли известных украинских поэтов в воспитании патриотизма повстанцев и побуждении народных поэтов к созданию повстанческого фольклора, отвечающего духу времени и отражающему драматизм борьбы за независимость Украины.

In the article the question of the origin and dissemination Ukrainian rebel songs of World War II. Special attention is paid to the influence of well-known Ukrainian poet on the growth of patriotism and national artists encouraging the creation of rebel folk that meets the spirit of the times and reflect the dramatic struggle for the independence of Ukraine.

У середині ХХ століття з особливою гостротою для українства постала ідея захисту нації, її визволення і здобуття держави, пов'язана з ідеологією націоналізму. Програмою вона стала в діяльності Організації українських націоналістів, заснованої в січні 1929 року. Драматизм подій, спрямованих на здобуття суверенності, знайшов специфічне художнє вираження у творах авторів рукописних поетичних збірок та народних піснях, нерідко трагічних за змістом, позначених пафосом героїки та самопожертви в ім'я України.

Поезія учасників опору та національно-визвольного руху виростає зі стрілецької творчості, що була фактором пробудження на початку ХХ століття національної свідомості, ідеї державницьких змагань народу. У період Першої світової війни почався активний процес переродження української нації, пробудження її творчого потенціалу. Це зумовило появу багатьох віршів, які стали піснями. Їх авторами були насамперед Січові Стрільці, які пройшли випробування війною, винесли з неї вічний і незламний дух боротьби. Після перемоги більшовиків на території колишньої царської Росії, Західна Україна опинилась під окупацією Польщі (липень 1919 року). Польський уряд всіляко намагався довести Європі, що ніяких українців та їхніх проблем не існує, а його служники вбивали і садили в тюрми тисячі українських патріотів. Насильство над народом породило

героїчний опір. Створена в 1920 році Українська Військова Організація (УВО) розпочинає саботажні акції, піднімає народ на повстання, організовує партизанські загони, "летючі бригади".

3 травня 1922 року у Львові виходить часопис "Літературно-науковий вісник", його редактором був націоналіст Д. Донцов, який надав журналу бойового характеру. Із створенням ОУН (27 січня - 3 лютого 1929р. у Відні на конгресі представників націоналістичних організацій), бойова активність молоді (19 - 25 років, саме такий вік більшості членів організації) лише зросла. Арешти і судові процеси, які практично не припинялися, значно зменшували лави ОУН. В умовах широкого наступу польських каральних загонів, репресій насамперед зазнавали сільська інтелігенція та свідомі селяни, в яких режим бачив головного ворога. ОУН, націоналістичний рух взагалі, стають вагомим чинником у житті українців. І тому, що їхні ідеї та настрої захоплюють молодь, і тому, що членами ОУН, чи ідейно близькими до руху були такі визначні письменники, як Євген Маланюк, Юрій Липа, Олег Ольжич, Олена Теліга, Улас Самчук, Леонід Мосендз та інші. Рівняючись на них, учасники опору створювали свою, безіменну літературу - пісні, коломийки, приказки, оповідання. Їхня творчість у 20 - 30-х роках ХХ ст. та національно-визвольних змагань у часи Другої світової війни мала великий вплив на свідомість повстанців.

Лідери підпілля добре розуміли значення народної поезії, пісні в актуалізації національної ідеї в українцях. За усними розповідями учасників руху, що повстанці за наказом командирів записували пісенний фольклор, складали машинописні збірки і поширювали їх серед населення. Автори поезій, пісень гинули в боях, їх розстрілювали фашисти і більшовики, але віршів здолати не могли. Серед літературознавців утвердилася назва цього багатющого пласту українського фольклору - повстанські пісні. Характерною рисою українських повстанських пісень є те, що більшість з них є відгуком на конкретні події, у них часто фіксуються реальні місця боїв, їх учасники, передається напружена атмосфера війни, настрої повстанців. Фольклор має унікальну можливість "бачити" і "чути" життя, як бачив і чув його народ. Друга світова війна оприявнювалася у фольклорі через засоби подієвості, конкретизації хронотопу. Його твори відзначаються чітким політичним спрямуванням. З розвитком подій змінювалась і тематика творів.

У роки війни найбільшою популярністю користувався жанр пісні: пісні-протести, марші, колядки, гімни, балади, переспіви. Саме в піснях виражено високий рівень свідомості борців за волю України, їхній патріотизм. Пісні, написані непрофесійними поетами, продовжували кращі фольклорні традиції минулого, створювалися нові тексти, найчастіше на мелодії відомих народних пісень. Вони не були зразковими з точки зору художньої майстерності, але відповідали запитам часу. Пісенна творчість повстанців різноманітна за своєю тематикою - героїки національних змагань, боротьби за незалежність України, спадкоємності поколінь, мотивами справедливості, віри в майбутнє.

На початку 40-х років ХХ ст. ці теми актуалізуються, оскільки в Західній Україні в цей час велася напружена підготовка до збройної боротьби за незалежність України. Її учасники прагнули мати лідера, з яким пов'язували великі надії. Цій темі присвячено, зокрема, колядку "Бог народився в місті Віфлеємі ", що саме тоді виникла і набула популярності:

Сорок мільйонів чекає до бою -Підем
всі враз! Степан Бандера із-за кордону
Поверне. Відбере Київ від катів
червоних Раз на все. Дзвони
задзвонять, сурми заграють,

Слушний час. Ми йдемо до бою, Ісусе рожденний, Рятуй нас! [4, с. 16]. Автор колядки вдається до сакралізації образу Бандери, орієнтуючись на біблійний сюжет, поєднуючи реалії дійсності із образами-символами.

Образ Степана Бандери досить часто фігурує у пісенній творчості повстанців. У ній він змальований як незламний борець проти будь-яких окупантів. Поширеним при цьому в їхніх поезіях було використання біблійних сюжетів, мотивів, образів, що були скорельовані на розкриття теми, ідеї твору, оцінки тієї чи іншої події. В одному із віршів безіменний автор у формі молитви звертається до Ісуса Христа з проханням визволити Степана Бандеру з польської в'язниці:

Сукику маленький з високого неба, Поверни нам
провідника, бо нам його треба [4, с. 18].

Переконаливим підтвердженням популярності Бандери серед населення Західної України є велика кількість колядок, щедрівок, балад, маршів, присвячених йому, які побутували в 40-х рр. ХХ ст. В одній із таких пісень акцентовано його організаторські здібності:

Там в гаю, в лісі при оборісі,
Там військо стояло, ладу не мало.
Там Бандера прийшов,

Лад у війську найшов [4, с.18]. Мотив віри у свого лідера, надії на порятунок нації є основною у поезіях про Бандеру.

У переспівах колядок, присвячених повстанцям, акцентовано мотиви народної стихії, віри людей, змучених дворічним пануванням більшовиків (1939 - 1941рр.), у визволення:

Нова радість встала, як УПА повстала, Яка
підлих комуністів знищила немало. Ой ти,
Христе Боже, і ти, УПА, тоже,

Борони нас від вивозу - нам і тут є гоже.

Лихая година в нас панує нині,

Та вже скоро народиться воля Україні [6, с. 241]. У цій колядці традиційні образи колядки поєднано із реаліями становища народу, що поглиблює вияв почуття надії. Йдучи від життєвих реалій, автори пісень не мали ілюзій, вони виражали віру повстанців лише у власні сили:

Гей, збирайтесь, друзі, сміливі та дужі,

На бій з ворогами -

Здобудем державу - соборну та вільну,

Своїми руками [2, с. 38]. Вони виокреслювали справжню сутність обіцянок більшовиків та гітлерівців про надання Україні незалежності:

Кожний ворог йде нас визволяти,

А для себе землю він краде.

На могилу землю буде мати!

На могилі воля зацвіте [3, с. 26]. Провідною для значної кількості пісень є ідея спадкоємності боротьби за державну незалежність, у втіленні якої відчутний перегук із мотивами козацьких пісень, зокрема про героїчну, мужню боротьбу проти завойовників, життя у власній вільній державі. Повстанці були переконані, що вони є нащадками запорожців, що й знайшло своє вираження у пісенній формі:

Вже повстанці України

Взяли кріси в руки,

Здобувають Україну

Козаків правнуки [5, с. 24]. Чимало героїчних мотивів піснетворці перейняли і від поезії Січових Стрільців. Деякі з них розгорнуті без істотних змін ("Їхав стрілець на війноньку", "Чуєш, брате мій", "Йшли стрільці до бою" та ін.). До деяких стрілецьких пісень вводилися реалії нового етапу визвольних змагань, нові їхні характеристики; на відому музику добиралися нові слова.

У час війни було створено чимало пісень-реквіємів, плачів про загиблих товаришів. Але вони не є виразом розпачу, у них у центральній позиції звучать мотиви героїчної смерті в ім'я честі і волі України, заклик до продовження боротьби, що поєднано із християнським зверненням до Бога, як утілення ідеї захисту України:

Столиця Київ у румовищах,

А з наших сіл і хат лиш попелища.

Та без вагання

Знов до змагання

За свою волю ми встаєм.

Великий Христе, Боже єдиний,

Над безталанням згляньсь України,

В борні за волю, за кращу волю

Допоможи їй синам! [6, с. 242]. Незламне завзяття, віра у справедливість мети борців-повстанців, глибока впевненість у досягненні їхньої цілі, гордість за свій внесок у реалізацію національної ідеї - ці мотиви зумовили пафос маршових пісень того часу. Пісні-марші написані самодіяльними авторами, виконувалися нарівні з піснями на тексти відомих поетів, зокрема Василя Пачовського ("Ми лицарі без жаху і без смерти"), Григорія Чупринки ("Віють прапори"), Миколи Вороного ("За Україну") та інших. Умови повстанських змагань породжували і народних поетів, і поетів-професіоналів. Серед відомих поетів УПА Марко Босслав, який видав п'ять поетичних збірок: "Непокірні слова", "В хоробру путь", "Вітчизна кличе", "Протест" та ін. Його вірші гнівні, спрямовані проти завойовників, що нівечать Україну, і водночас ніжні, коли йдеться про рідну землю, вони сповнені любов'ю і вірою. Автор багатьох віршів, пісень, написаних для бійців УПА, Богдан Федчук (педагог, автор творів для дітей, родом з галицького Поділля) у 1944 році написав у Карпатах низку віршів, під загальною назвою "На постої". Агітаційну функцію виконували й поезії Марії Потикевич-Заболотної (народилась 1924 року на Тернопільщині). Вона, героїчна жінка, яка з 18 років воювала у загонах УПА, була медсестрою та зв'язковою, писала вірші і глибоко патріотичні, і лагідні, сповнені почуттями любові, переживань за бойових товаришів, гіркоти втрат і ненависті до ворогів. Петро Карпенко-Криниця, бойовий командир УПА, який виніс на своїх плечах усі труднощі партизанської війни, був чудовим ліриком. Його цикл "З нотатника хорунжого" (1943 - 1944 рр.) містить вісім поезій.

Піснями для повстанців ставали чимало творів професійних авторів. Наприклад, досить популярним був марш "До бою!" на слова І.Багряного і музику Г. Китастого, він підносив бойовий дух повстанців, спонукав до завзятості й відповідальності перед предками і нащадками. Згадки про визначних діячів українського козацтва, борців за волю часів української революції 1917 року і воїнів УНР у минулому, які боролися за волю України, поглиблюють історичний аспект теми боротьби за незалежність країни і народу. Ударний ритм, повтори концептуально значимих образів передають динаміку руху, маршу:

Раз-два, до бою! Не шкодуй собою! Меч
піднеси і навідрік бий! Бий до останньої
краплі набою, Бий за Вітчизну й поляж
головою! За Україну! Вперед! Бий, бий,
бий! З нами прийшли крізь муки й тортури,
Як приклад великий, як жертви за нас,

Великі звитяжці - Мазепа й Петлюра, Петро
Дорошенко, Богдан і Тарас! [1, с. 49]

Широке використання біблійних мотивів, ремінісценцій з фольклору та літератури зробило повстанські пісні популярними і масовими. Саме пісні є підтвердженням, що українці не були пасивними споглядачами, а самовіддано і героїчно боролися за власну державу:

Вперед, соколи, до сонця й волі!
Як маки в полі,
Ми під бурею цвітем!
Героїв діти, ми будем жити,
Землею володіти,

Залізом і вогнем [1, с. 52]. Характер образності, ритмомелодики повстанських народних поезій дозволяє віднести їх до фольклору, а їхній ідейний і часом художній рівні, високий героїчний пафос, що визначають їхнє між фольклором і професійною літературою, дають підстави говорити про них не тільки як про цікавий факт, але і як про явище неповторне, своєрідне. Прикладом для їхніх творців була поезія Тодося Осьмачки, Юрія Клена, Юрія Липи, Олени Теліги, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Володимира Яніва та інших, тих, хто свідомо спрямовував у 20-х - 30-х рр. свою творчість на служіння національно-визвольній боротьбі, хто протистояв тотальній нівеляції національної культури. Мотиви національно-визвольних змагань у поезії вояків УПА були не лише поетичним відображенням цієї боротьби, а й зброєю, такою ж як багнети й кулемети. Твори такої поезії поширювалися у форматі листівок, друкувалися у таємних альманахах тощо. У віршах поетів-упівців часто фіксуються конкретні місця боїв, постаті реальних людей, передається атмосфера боротьби, піднесеність почуттів, загальний настрій змагання за волю. У жанрово-стильовому аспекті - це вірші-протести, марші, гімни, колядки, поеми тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В дорогу. Пластовий співаник. - Авсбург, 1949. - 60 с.
2. Гей, бували хмари // Повстанські пісні / Упоряд. В. Подуфалий. -Тернопіль, 1992. - 180 с.
3. Гей степами, темними ярами // Співаник УПА. - Рогенсбург, 1950. -162 с.
4. Постать С. Бандери в пісенній творчості народу/ Дем'ян Г. // Бюлетень українських націоналістів. -1996. - № 2. - 42с.
5. Самостійницькі мотиви в повстанських піснях/ Дем'ян Г. //Літопис червоної калини. - Львів. - 1995. - № 4 - 6. - 80с.
6. Слово і зброя. Антологія української поезії, присвяченої УПА / Упорядник Л. Полтава. - Торонто - Канада, 1968. - 396 с.